

IEKŠIŅA UN ĀRIŅA JEB KAS IR LABA GRĀMATA

Baiba Īvāne-Kronberga,

humanitāro zinātņu maģistre rakstniecības studijās,
Jelgavas pilsētas bibliotēkas informācijas nodaļas bibliotekāre,
IBBY Latvia // Latvijas Bērnu un jaunatnes literatūras padome,
Latvijas Bibliotekāru biedrības Jauno speciālistu sekcija

Nereti draugi man jautā, kā izvēlēties labu grāmatu bērniem. Un katru reizi, sarunājoties ar saviem draugiem, es apziņos, ka priekšstats par to, kas ir laba grāmata, katram ir atšķirīgs. Lielai daļai cilvēku labas grāmatas pamatkritērijs ir – vai tā ir izklaidējoša, vai tā ir viegli lasāma. Dažkārt tas ir labs palīgs, lai izvēlētos grāmatu atslodzei, tāpat kā dažkārt nav nemaz tik slikti noskatīties lētu komēdiju vai paredzamu milasstāstu ar laimīgām beigām. Un pa reizei ir diezgan veldzējoši iedzert cukuroto kolu no skārdenes un apēst kārdinošu burgeru, kas – ai, cik bieži! – lūkojas uz mums no namu sienām un tā vien prasās apēdams. Izklaidējoši, pietiekami lēti, gandrīz vienmēr pieejami. Taču tas nav stāsts par LABU GRĀMATU.

Ir vispārinājama nenovērtējami svarīgā lasīšanas loma ikviena bērna pilnvērtīgā attīstībā. Tā ne tikai attīsta valodas prasmi, paplašina vārdu krājumu, bet arī palīdz domāt, pilnveido spriešanas spējas, ļauj labāk izprast pasauli. Vēl vairāk – laba grāmata nav tikai labi izstāstītu notikumu virknējums, tas ir estētisks piedzīvojums – bērns, lasot grāmatu, uzsūc sevī arī tās mākslinieciskās kvalitātes, ko spēj dot autora īpašā izteiksme un grāmatas mākslinieka darbs.

Ik dienu tiek izdotas neskaitāmas jaunas grāmatas. Pieejot pie bērnu grāmatu plauktiem grāmatnīcā vai bibliotēkā, izvēlēties nav viegli. Mums pretī žilbinās neskaitāmi raibi, spilgti, gaumīgi un mazāk gaumīgi grāmatu vāciņi. Jautri, draudoši, uzbāzīgi, atturīgi. Visdažādākie. Kuru no šīm grāmatām ieteikt lasīt savam bērnam? Kura no visām ir tā vērtā, lai iegultu mājas bibliotēkā un tiktu pārlapota vēl un vēl?

Vienas nemainīgas atbildes uz šo jautājumu nav un nevar būt, taču ir daži nozīmīgi ceļa rādītāji, kas var palīdzēt atrast vērtīgu grāmatu.

Kur slēpjas grāmatas vērtība?

Vispirms ir jāsāk ar to, ka grāmatas kvalitāti nenosaka tās piederība pie kāda žanra vai piemērotība kādam vecumposmam. Vieniem vairāk patīk piedzīvojumi, otriem – šausmu stāsti, citam – poētiski apcerējumi. Šodien es kopā ar savu mazo trīsgadnieku skaitīju miklu pantus, rīt, iespējams, labprātāk izvēlēšos lasīt viņam priekšā stāstus, kas aizkustinās arī pieaugušā sirdi. Kādam kaismīgam mazam lasītājam viņa vecumam domātās grāmatas jau sen var būt par bērnišķīgu un vienkāršu, savukārt citam gribas ilgāk pakavēties jau pagājušos gados. Tātad – gaume, intereses, noskaņojums var atšķirties ik mirkli un ikvienam, tāpēc atšķirsies arī grāmatu izvēle. Taču tas, pēc kā nemainīgi ir jālūkojas, – tā ir grāmatas kvalitāte.

Ieejot grāmatnīcā, mēs nevaram kā pašsaprotamu pieņemt faktu, ka tajā tirgo tikai vērtīgas garīgas bagātības. Arī grāmatnīcā darbojas tie paši tirgus likumi, kas ikvienā citā tirdzniecības vietā. Pārtikas lielveikalā mēs varam nopirkt produktus veselīgas maltītes pagatavošanai un varam izvēlēties spilgtus un sintētiskus plastmasai līdzīgus našķus savam bērnam; tāpat grāmatnīcā vienuviet sadzīvo gan augstas klases izdevumi, gan plaša patēriņa prece ar apšaubāmu saturu un izpildījumu. Līdzīgi ir ar bibliotēku – lai gan tās uzdevums nav pelnīt, tā tiecas lasītājam padarīt pieejamu iespējami plašu informācijas klāstu. Nevar kā pašsaprotamu pieņemt faktu, ka tas, kas atrodas bibliotēkas bērnu grāmatu plauktos, vienmēr ir tikai pats labākais, kas vien jebkad ir izdots. Bibliotēkas grāmatu plauktos mājā visdažādākās grāmatas, arī bibliotekāra priekšstati par bērnu literatūras kvalitātēm diemžēl var atšķirties.

Neļaujies acu apmānam!

Lūkojoties pēc bērnu grāmatas, mums vispirms ir zināmas gaidas attiecībā uz vizuālo izpildījumu, un tieši tas nereti ir klupšanas akmens gan vecākiem, izvēloties grāmatu, gan bibliotekāriem, komplektējot krājumu, gan, saprotams, pašiem bērniem. Bieži vien tieši grāmatas vizuālā noformējuma dēļ netiek iegādāti un izlasīti neskaitāmi patiešām lieliski stāsti. Kāpēc? Tāpēc, ka mēs

Pirms novērtē grāmatu kā nederīgu, izlasi vismaz 20 lappušu (pieaugušo grāmatām – vismaz 50). Ikvienam ir nepieciešams laiks, lai ielasītos, lai uzsūktu sevī autora ritmu, izteiksmi un noskaņu.

esam pieraduši pie spilgtiem un nereti primitīviem reklāmas saukļiem, populārās kultūras stila principi ienāk arī izdevējdarbībā. Tieši grāmatas ilustratora augstvērtīgais darbs nereti samulsina potenciālo lasītāju; bieži vecāki saka „Kas tad tie par jocīgiem zīmējumiem?” vai „Kas tad tās par blāvām krāsām, vai tad bērni kaut ko tādu vispār gribēs lasīt?” vai „Kas te vispār ir uzzīmēts? Bērnam taču vajag skaidru vēstījumu!”. Bet bērnam vajag ne vairāk un ne mazāk kā telpu iztēlei, un labas ilustrācijas, tāpat kā labi stāsti, to nodrošina.

Kad es biju maza, dažreiz mēs, četri bērni, kopā ar tēti vakara pasaciņas vietā šķirstījām mākslas albumus: tur bija gan Mikelandželo renesanses cilvēki, gan Pītera Brēgela groteskie zemnieku tēli, Pikaso kubisma ainavas un Dalī sirreālistiskās fantāzijas. Tur kopā sadzīvoja skaistais un neglītais un it viss bija apbrīnas vērts. Manuprāt, tas bija labs sākumpunkts ceļā uz spēju novērtēt mākslas darbu, arī labu literatūru. Ļaujieties mākslas spēkam un palīdziet to ieraudzīt arī bērniem!

Izvēloties bērnu grāmatu, noteikti pievērsiet uzmanību izdevuma māksliniekam. Gan mākslinieciski, gan literāri augstvērtīgām grāmatām šobrīd nereti kā grāmatas autori jau uz vāciņa tiek norādīti abi – gan rakstnieks, gan mākslinieks. Nebaidieties ielūkoties arī tajās grāmatās, kas pirmajā acumirkli šķiet dīvainas. Tāpat kā ir jāmācās klausīties labu mūziku, tāpat kā ir nepieciešamas zināmas priekšzināšanas, treniņš, lai spētu izbaudīt simfoniskās mūzikas koncertu, ir pakāpeniski jāmācās uztvert arī grāmatu mākslu. Ejiet kopā ar saviem bērniem uz mākslas izstādēm, ļaujieties krāsām, ļaujieties visdažādākajiem mākslas stiliem, kas pastāv pasaulē, – mācieties saredzēt un pieņemt. Aplūkojiet grāmatu mākslas izstādes, interesējieties par grāmatu mākslas gada balvu „Zelta ābele” – tas viss jums palīdzēs orientēties grāmatniecības pasaulē, tas pakāpeniski palīdzēs veidot jūsu individuālo nostāju un spēju kritiski vērtēt arī grāmatas estētisko kvalitāti, atšķirt graudus no pelavām.

Īpašie grāmatu saraksti un balvas

Viena no universālākajām šobrīd izmantojamajām ceļazīmēm bērnu grāmatu izvēlē Latvijā noteikti ir lasīšanas veicināšanas programmā „Bērnu, jauniešu un vecāku žūrija” veidotie grāmatu saraksti. Bērnu žūrija norisinās jau 16. gadu, un, lai gan programmas aktīvākie starpnieki ir bibliotēkas, arī tad, ja vēl bibliotēku neapmeklējat vai vienkārši vēlaties iegādāties labu grāmatu, bērnu žūrijas grāmatas ir lielisks orientieris. Veidojot ikgadējos bērnu žūrijas grāmatu sarakstus, sakārtotāji tajos cenšas iekļaut kvalitatīvu un vienlaikus aizraujošu Latvijā izdoto oriģinālliteratūru un ievēribas cienīgus tulkojumus, kurus ir vērts izlasīt ikvienam bērnam. Bērnu žūrijas grāmatu saraksti ir sagrupēti pa vecumposmiem, un tas ļoti atvieglo orientēšanos tik daudzajos un dažādajos izdevumos. Ja bērni paši grāmatas lasīšanai izvēlas no žūrijas sarakstiem, noteikti mudiniet viņus apskatīt visu vecumposmu grāmatu piedāvājumu, jo bērnu intereses, kā arī lasītprasme ir ļoti dažādas. Šā un arī iepriekšējo gadu bērnu žūrijas grāmatu saraksti ir ikvienam ērti pieejami tīmekļvietnē www.lasamkoks.lv. Tajos atradīsiet arī vērtīgas grāmatas vecākiem.

Labā grāmata nav tikai labi izstāstītu notikumu virknējums, tas ir estētisks piedzīvojums – bērns, lasot grāmatu, uzsūc sevī arī tās mākslinieciskās kvalitātes, ko spēj dot autora īpašā izteiksme un grāmatas mākslinieka darbs.

Pēdējās divas grāmatas, kuras Rūta (9 gadi) novērtēja kā nederīgas lasīšanai un pēc 10. lappuses izlasīšanas pabeidza lasīt vienā elpas vilcienā:

Ieva Samauska.
Gova uz bagāžnieka

„Man no sākuma likās, ka tur jau nu noteikti nebūs ne par kādu govi uz bagāžnieka, bet izrādās, ka bija gan!”

Ulfs Starks,
Anna Hēglunda.
Proti svilpot, Juhanna?

„Kaut kāds stulbs vāca zīmējums, man jau likās, ka tas ir bērniem, bet, izņemot to, ka grāmatā bija vārds „errojās”, kuru es nesaprātu, šī bija diezgan jautra grāmata. Es gribētu, lai tu man atnes no bibliotēkas vēl kaut ko līdzīgu.”

Orientieri, kas var palīdzēt izjust un izprast bērnu literatūras vidi, apzināt konkrētas grāmatas, iepazīt novērtētus mūsdienu bērnu literatūras autorus, tulkotājus un ilustratorus:

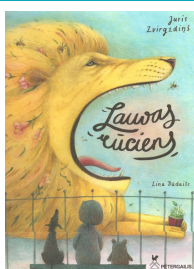
- ☐ grāmatu mākslas gada balva „Zelta ābele”;
- ☐ bērnu, jauniešu un vecāku žūrijas grāmatu saraksti (www.lasamkoks.lv);
- ☐ Jaņa Baltvilka balva bērnu literatūrā;
- ☐ Latvijas literatūras gada balva (www.laligaba.lv);
- ☐ interneta žurnāla „Satori” sadaļa „Ar bērniem” – gan jaunāko grāmatu apskati un recenzijas, gan aktuālas diskusijas par bērnu kultūru.

„Bērnu, jauniešu un vecāku žūrijas 2016” pirmo trīs vietu ieguvēji katrā vecumgrupā:

5+

1. Lina Žutaute.
Kika Miķa un lielā tumsa.
Rīga: Zvaigzne ABC, 2016.
1713 balsu

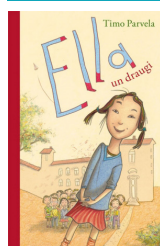

2. Juris Zvirgzdiņš.
Lauvas rūciens.
Rīga: Pētergailis, 2015.
989 balsu

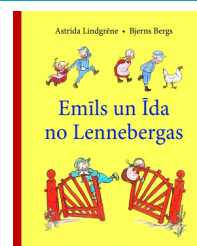

3. Inese Zandere.
Lupatiņu rīts.
Rīga: Liels un mazs, 2015.
1553 balsu

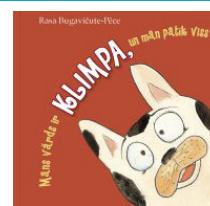
9+

1. Timo Parvela.
Ella un draugi.
Rīga: Zvaigzne ABC, 2015.
952 balsu

2. Astrida Lindgrēne.
Emils un Īda no Lennebergas.
Rīga: Zvaigzne ABC, 2015.
823 balsu

3. Rasa Bugavičute-Pēce.
Mans vārds ir Klimpa, un man patīk viss.
Rīga: Lietusdārzs, 2016.
557 balsu

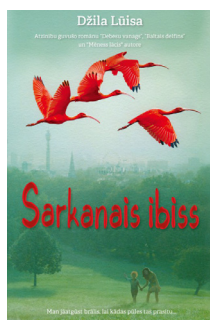
11+

1. Henriks Tamms.
Nindzja Timijs un nozagtie smieklī.
Rīga: Zvaigzne ABC, 2016.
1115 balsu

2. Džeikobs Grejs.
Zvērači.
Rīga: Zvaigzne ABC, 2016.
484 balsu

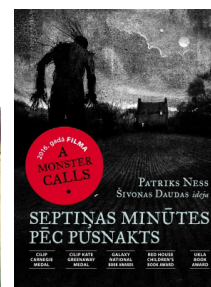

3. Džila Lūisa.
Sarkanais ibiss.
Rīga: J. L. V., 2015.
395 balsu

15+

1. Emīlija Lokhārta.
Mēs bijām meļi.
Rīga: BaibaBooks, 2015.
384 balsu

2. Patriks Ness.
Septiņas minūtes pēc pusnakts.
Rīga: Zvaigzne ABC, 2015.
353 balsu

3. Reinbova Rouela.
Eleonora un Pārks.
Rīga: Zvaigzne ABC, 2015.
264 balsu

Noteikti sekojiet ikgadējai Starptautiskajai Baltijas jūras reģiona Jāņa Baltvilka balvai bērnu literatūrā – balvas nominanti iezīmē diezgan precīzu bērnu literatūras ainu un labos piemērus. Interesējieties par Latvijas literatūras gada balvu (www.laligaba.lv). Protams, bērnu žūrijas, J. Baltvilka balvas grāmatu sarakstos, vēl jo vairāk Latvijas literatūras gada balvas nominācijās iekļūst vien neliela daļa labu grāmatu, taču saraksti var palīdzēt izjust un izprast bērnu literatūras vidi, apzināt konkrētas grāmatas, iepazīt novērtētus mūsdienu bērnu literatūras autorus, tulkotājus un ilustratorus. Ja interese ir dziļāka, ir vērts ik pa laikam ielūkoties interneta žurnāla „Satori” sadaļā „Ar bērniem”, kur atradīsiet gan jaunāko grāmatu apskatus un recenzijas, gan aktuālas diskusijas par bērnu kultūru.

Palasi, pirms nelasi!

Saprotams, viss iepriekšminētais nav universāla recepte, pēc kuras grāmatnīcā vai bibliotēkā jums izrakstīs labākās bērnu grāmatas. Jūs paši kopā ar saviem bērniem stāvēsiet pie plauktiem un meklēsiet īsto grāmatu. Jums dažkārt nelaimēsies un daudzkārt veiksies. Tāpat kā man.

Rūta, mana nu jau deviņgadīgā meita, ir liela lasītāja, taču ne vienmēr tas, ko viņa izvēlas lasīt, ir pielīdzināms labai literatūrai. Viņa ir izlasījusi gan visas „Grega dienasgrāmatas”, gan, manuprāt, vērtību sistēmu diezgan degradējošo „Nikijas dienasgrāmatu” sēriju, tāpat arī visas „Dēmoniskās dentistes”, „Šausmīgās tantes” un „Doktora Proktora purkšķu pulverus”. Es viņai to neliedzu, taču nevaru arī piekrist tiem vecākiem un nozares pārstāvjiem, kas deklarē: svarīgāk par to, ko bērns lasa, ir tas, ka viņš vispār lasa. Tad jau mums ikvienam pietiktu ar ikdienā pārlapotajām ziņu lapām un nebeidzamajām apšaubāmās informācijas straumēm sociālajos tīklos – to visu taču mēs arī lasām! Tāpēc es vienmēr esmu centusies meitu vadināt arī pie tām grāmatām, kas netiek izliktas redzamākajos plauktos. Tur mēs kopā esam atklājušas gan brīnišķīgos Astridas Lindgrēnes „Trokšņu ciema bērnus”, Andrusa Kivirehka smieklīgi patiesi sirreālos stāstus; tā par viņas mīļāko rakstnieci ir kļuvusi Luīze Pastore ar savu lielisko mākslas detektīvu sēriju, un šīs sērijas māksliniece Elīna Brasliņa – par mīļāko grāmatu ilustratori. Bieži vien meita ir bijusi noraidoša pret grāmatām, ko esmu piedāvājusi, taču man ir izdevies iemācīt viņai vienu būtisku patiesību, kas ir derīga gan bērniem, gan pieaugušajiem, – pirms novērtē grāmatu kā nederīgu, izlasi vismaz 20 lappušu (pieaugušo grāmatām – vismaz 50). Ikvienam ir nepieciešams laiks, lai ielasītos, lai uzsūktu sevī autora ritmu, izteiksmi un noskaņu. Ja arī pēc 20 lappusēm bērns nespēj iemiesoties grāmatas pasaulē, tad bez bēdu var likt grāmatu atpakaļ plauktā un lūkot pēc nākamās. Ar sarakstu vai bez – ikvienam no mums ir pieejamas labas grāmatas, atliek vien mazliet pameklēt.